

SZILÁGYI ÉS LENKEI: MÁJUSI FAGY.

□ Az értelemmel dolgozó ember életértékei az öntudat mélyének alján forranganak szunnyadozva. Az alkotásvágy, a lelkesedés valamely dologi kivételére ezt a lappangó világot buzogtatja fel emberében, ezt a lappangó világot váltja ki felszabadítólag kérgének mezéből, hogy a valósággal való ütközésében kivívja gyakran saját romfoszlányai fölött annak diadalát.

□ Az érdes valóság pedig megtépi a nagy eszméket, senyvesztőleg hat hordozóikra. A rugalmasságot megtépázza, a világitó színeket megtompítja és csak azt engedi magába, aki rezgéseit hűrrendszeréhez alkalmazza. A megalkuvással azonban a lélek önmagának egy részét tagadja meg, a kiábrándulás emberének alkátán rombolólag vonul végig és az erőset roncsokká bomlasztja. A tavasz reménye sötétté változik, megsodorja a kemény szél, ráront a vihar és megsebzí: ez a „májusi fagy”.

□ Mindennap érezzük nyilvánulását, talán többször, mint kellene. Pusztításai látszanak környezetünkben, erősen bevésték, meghagyták nyomaikat és a két szerző helyes oldaláról pillantott rájuk. Éles, vizsgálódó szemmel fogták fel a ferdeségeket és visszasságokat, de mozaikképeiket hevenyészettséggel, gyöngeséggel vitítették elénk. Láttak, de képtelenek megfigyelésük gondolatait a drámának összpontosító formájában az egybehangzóság és természetesség törvényei szerint megalkotni. Színművet adtak, részleteiben kiválót, egészében kevésbé értékest, amelyen erősen érzik a novella műfaja szemléletének habzó levegője. Pedig a két műfajban más-más éter lebeg és ennek nem megértése a helytelenség vonásával húzza alá az elnyomottságokkal telített épületet.

□ Valami fojtódottság borúl zavarólag az egészre, dolgokat kell elhinnünk, melyeknek rugói nem feszültek meg, következéseket, amelyek hiányokon, valószínűtlenségeken vonnak hidat. Fejlődések révedeznek betöltetlenül, heves zökkenések jelentkeznek és roppant térségeket, bonyodalmakat ölelő ugrások zökkentenek hangulatunkban. Hallgatagság uralkodik a zsibongás helyén, feketeség a világosság vonalain. Szövevényeket látunk festve a társadalom színekpeivel, de a helyzetek huzalfonadéka lanya, szaggatott.

□ Pedig mivel a részletképek kidolgozásában domborodik ki ennek a műnek az értéke, a darab, cselekvénye pergésének megindultakor erősebb rokonérzést csiholt ki lelkünkben. Tavaszfakadással nyikordul mozgásra a gépezet, a levegő reményes légyságával a természetben és az emberek belsőjében egyaránt. De a szellők biztatásában benne rezeg a letörés oka is: a leszegé-

nyedett családból származó ideális érzelmű Márta, kinek leányos együgyűségét még nem zavarta meg az élet kemény lehellete, most kel egybe a szókimondó, igazságot hirdető, szintén ideális Gálos dr.-ral, ki kettőjük boldogságát az újonnan indított „Május” című lapjára alapítja. Nagy célok, nagy eszmék emelkednek előtte, az igaz diadalát, az egyenességet akarja kiküzdni minden téren, de a lap csak egyre nagyobb engedményekkel, megalkuvásokkal, az élesnek a szürke középhanggá való átárnyolódásával jelenhetett meg. Nem lehetett betartani az elveket, a lemondás pedig megtördelte a reményeket, a lap költségvetésében súlyos zavarok jelentkeztek és az író házában a keserűséggel vegyült pénztelenség vetette meg rideg nyughelyét.

□ A régi állapotok talaja meginog, az összeomlás dönteti. A tavaszlevegőt a kétségbeesés dere váltja fel és Márta is, Gálos is utolsó erőfeszítésre készülnek. Az asszony, kinek jellemében van valami Ibsen Nórájából, férje és annak eszméi iránti rajongásában egy halovány sugarat vezet a fénytelenységbe: legyőzve lázadó érzéseit, titkon fiatalkori udvarlójához fordul, egy gazdag bankárhoz, hogy segítségével állítsa talpra a vállalatot és vele a fiatal pár existenciáját. A férfi pedig ezalatt megtagadva minden eddigi törekvését és félretévén elveit, egy elleneinek oldalán álló lapnál kovácsol magának működésteret.

□ De a fáradozások mindkét részről hasztalanságba eveznek. Az eszményeknek szétválása a nőre ránt le-sújtó csalódást, a helyreállítás igyekezetének különös módja pedig férjére zuhant kiábrándulást és nyomában családi bajt: féltékenységet. Ennek felviharzása pedig megrázza Márta lelkét, hatalmas úr nyilvánul meg a házastársak között s a nő miként hasonló körülmény-keretek közt forgó rokona Nóra, az elhagyás szóltan hősiességével válik meg férjétől. Ebben is annak előrejutására gondol. Utat nyit és alkalmat ad arra, hogy férje nálánál gazdagabb nőt választhasson és eszméit megvalósíthassa. És ez a kívánság rövidesen teljesül és Márta látván a boldogulást, önmagára tekint s megdideregve nagy egyedülvalóságában a még mindig érte küzdő bankárnak nyújtja kezét. A helyzet kisimult és így a májusi fagy szétvertjei más-más úton folytatják robogva a kezdetben együtt hímegzett életvonal kuszált hajtásait.

□ És a jegeces szél evvel elsüvítette hervasztó pusztítását s a nehéz függönyök aláomlanak. Gondolkodni próbálunk, keressük az igazságot, de tapogatózásunk gyakorta meddő marad. Önkéntelenül domborodik ki elénk vetődve a nő jellemalkata és kérdezzük ma-

gunkban az indítékot, amely törvényszerű következtetésével arra vezetett, hogy felesége lett egy embernek, kinek érzelmei irányában hangtalanul hidegek. Nézzük a férfi létpályáját és viszonyait, amelyek kényszerítőleg hatottak arra, hogy a vagyonos nő elvegye. Kérdezzük, kutatunk, de választ nem találunk. Építvényeket szemlélünk, de keresve a tiszta szintalajt, néha csupán szabálytalan árnyékfoltokban akadozunk.

□ Organikus bajok ezek, erős helytelenségek, amelyek fájón ütődnek a reszketően érzékeny lényeg értékére. Nem tudjuk lenyomni ezen súlyos ítéletnek felrajzát magunkban, de egyben érezzük, hogy ellentétes oldalai mellett sem lehet hangtalan szótlanúsággal eltekin-tenünk fölötte. A körvonalakban néhol teljes művészi tökéletességet lelünk és ezek megkapóan kellemesek. Reflexiók ébrednek az éles, átható tekintettel való megfizetések nyomán és társadalmi konturjaiban néhol felbuzogott képzeleteinkkel szinte tapintani véljük az igazság elevenségét.

□ Nem mondanak nagyot, hanem egyenességgel egyszerűt, nem markolnak mélységekbe, de nem lebegnek ki az árhullámok felszínére sem, a hatalmas végtelenség szabálytalanul szabályos középvonala haladnak és ebben, ezen helyek pontjain közelednek, hozzásimúlnak az élethez.

BARTA LAJOS: PARASZTOK.

□ Vannak korszakok, melyekben az értékek elsekélyesednek és némely művészetfajnak fáradt elfanyarodását teremtik meg. A szintér lobogó sugárzását homályos pislogás váltja fel, a duzzadásig feszülő élet levegőjét, annak halovány utánzata, sikertelenül összerótt másolata lebegi be.

□ És sajnos napjaink drámájának szemlélése sokszor a kedvezőtlen hervadás viharzásának hangképleteit árnyalja meg bennünk. Küzdelmes jelen mutatkozik hullámhegyekkel és völgyekkel, megcsillanó lélekből lelkedzett egészében fogant alkotásokkal, de többnyire dérmarta teremtményekkel. Korunk forrongó lelkű, gyors átértésre, hirtelen megismerésre vágyó embere csak bizonyos szellemben rejő akadályok legyőzésével képes koncentrált módon látni és csak nehézségek legördítésével bírja ennek a formának a levegőjét átérzeni és hűséggel megrögzíteni. Hol felszínesség, hol túlszínesség, hol szintelenség és más millió betegség jelentkezik, amelynek írást a megjelenítés kiegyenlítő cirádáival óhajtták művészetük értékeinek serpenyőibe vetni. A szemfényvesztés fortélyossága azonban kiéleződik a takargató burokból is, az építvény

súlypontjára fordul és az átható tekintet a külszín ki-fényesedett ruházatának maszkja alá nyomkodott, zavarosan összeszorított, silányan gyúrt belsőt is megvilágosítja.

□ De minden kúszált helytelenségük mellett ezek gyakran érvényesülnek. Sőt nálunk a forgandóság szabálytalanul kavargó eszészében magának az írónak nemzeti volta is erősen közbejátszik. A lelkek mélyének vágya nemzeti íróművészek lendületei után buzog, túlnéző révedéssel tekint beheggedetlen hibáik fölé, önhiúságuk hályogot vet szemekre és lelkük akár öntudatlanul, akár anélkül korhatag faragványaik rabja lesz. Nem a művet, hanem a létrehozóját bírálják, kontárdramákat nem egyszer rivalgással fogadnak és a kereslet-kínálat gazdagsági törvénye, mint az üveg-ház melege buján termeszti a gyöngé értékek tenyészetét.

□ És színpadra kerül a „Parasztok”, melynek eszméje kiválóan megválasztott, alkalmas tárgy, de írója teorémájának kidolgozásával teljességének egészében szétveti maga alatt a talajt. Embereket szerepeltet, kiknek alakjait nem rajzolta meg eléggé, kiknek jellemét nem színezte és a kiknek lelkét lehellettel nem telítette. Parasztokként vet elénk nem parasztokat, népemberekként kanyargós szellemű, csiszoltan érzékeny gondolkodású figurákat. Egyenes észjárásuk, egészséges érverésük, elevenségük pirossága lehervadt keze alatt és emberei, bár jogukat hangoztatják elmulasztanak egy vérszerűen fontos aktust: elmulasztanak élni. A lélegzés absztrahálva van testükből és a mi megmarad olyasvalami, mint a zsidókonyha főztje, mely kisé-zással, áztatással s párolással lehazudja a melegség nedveit.

□ A csontok és az élettelen rostok rakódnak csupán a keretekbe, amelynek vonalait kiélezett éltelenségével a forma művészete domborítja ki. Csak a váz, a bel-tartalmat nélkülöző, összeomló álca verődik bele: koppanást, mozgást, szenvedélyeket, fájdalmat, örömet és szabadságot rezonálnak érzékeink, de lelkünkkel állandóan érezzük és szemünkkel állandóan látjuk, hogy mindezt nem az élénk vetített sürgés-forgás, ösztön-szerűen tapogatódzó életpergés világa teremti élénk s vezet a szabálytalan kavargásával, hanem egy túl-csiszolt, töprengő munkában kiérzékenyedett agyú ember, aki talán most a színpalak mögött sikere miatt aggódo, a felkorbácsolt vérhullámoktól verejtékező homlokát szorítja a felszabadulóan hideg ablak-táblákhoz.

□ Embereiben a szerző a maga szubjektivitásával nyilatkozik meg. Szeretettel simogatja az alföldi parasz-

tot, az önző, birtok után sóvárgó, örökösen dolgozó munkáskéz tömegeket. Szujkó gazdában ennek a megtestesítésére törekszik és tehetségének erejével furfangos ravaszságot, birtokot és nagyratartást aggat reá. A csak saját „én”-jére való gondolat oly mértékben sűríti halmazzá benne, hogy unokáinak, Marisnak és Sándornak, kikben szintén csillapíthatatlansággal rögzítődik meg a tulajdon föld, az önálló élés-forrás iránti sóvárgás, életében gazdaságából, nehogy azt szétszakadni, megbomolni lássa, semmit sem akar átengedni. Nem teljesen a rideg önösség, hanem sokban a megszokás vezeti erre, mert a hosszú évek szakadatlan dolgozásaiban, szántásában, vetésében lelke összeforrt boronált barázdáival. Unokái pedig várnak, várnak és a hasztalanság Sándorban, ki gazdag nagyapja mellett apósa vagyonára szorúl, keserűséget kelt és fájdalmas, bánatos sóhajokkal telíti keblét. Más erejében levő paraszt talán ilyen helyzetek környezetében felkerekedne és egyenes észjárása hatásában fokozottabb, megfeszítettebb munkához fogna, de emberünk foltozott gondolkodásmódjával másként cselekszik. Kiábrándul, szinte szégyenli birtoktalanságát övéi előtt, megfedkezik magáról: ott hagyja a feleségét s gyermekét és belsejének lerombolt önérzetével a másik végletnek lélekölő árjába, a teljes nem dolgozásba merül.

□ Az ipja belsőjében együttrezgő hűrt rezegtet meg a körülményeknek ily fordulása, sajnálja Sándort, szeretne rajta segíteni és midőn egy alkalommal a nagykorosmában annak nagyapjával találkozik, szóba is hozza a „gyereket” és részéről tehetségéhez képest mindent megajánl sorsának s kedvezőtlen állapotának helyreütésére. Csak azt akarja, hogy a lendítésben a másik is résztvegyen, együttesen, karonfogva nyújtának hidat a kikászolódáshoz, mert a házastársak békéjének, összetartásának és jólétének előmozdítása mindkettőjüknek egyformán kötelessége. Birtokátírássra akarja rábírní a nagyapát, de az rendíthetetlen merevséggel ragaszkodik régi álláspontjához. A jégréteg nem olvad, mert az öreg szilárd híve az egykének, nem engedi nehezen szerzett földjeit szétdarabolni, az utódok zavaros kezébe szórni, szertelen szenvedélyeiknek alávetni. Hiába hivatkozik az ellenfele arra, hogy bár a fiú nem az övé, kész minden szerzeményét számára átíratni, csak tőle a gazdagabbtól, a módosabbtól is lásson valamilyen irányú cselekedett. Az öreg azonban nem enged. Nyíltan kimondja, hogy miatta inkább hulljon foszlányokba a büszkeség, inkább legyen ronescsa az önértett, inkább maradjon elhagyott a nő, inkább mozogjon bemocsolt névvel a gyermek, inkább viseljen szégyenfoltot a család, csak a birtok ne

osztódjék meg és idegenek ne verjenek fészket rajta. És a fiú komorsága egyre erősödik, állandóan levert és családjának körén kívül keres kielégülést. Lelki egyensúlya már-már megbillen, lopásra is rá lehetne bírni, szőlőhelyét elhagyni, kivándorolni készül, midőn tomboló érzései a végletekig hatalmasodnak, indulatainak húrja a pattanásig feszül zürzavaros küzdelmeinek hatásában a bonyodalmas félreértés adaléka és véget vet az épen róla gondolkodó ipja életének.

□ És ezzel vége a darabnak, pergése megszakad, a függönyök aláomlanak, összeforrnak. Valami ellenállhatatlan, megnevezhetetlen érzés ver gyökeret bennünk, színek, szimbólumok s árnyalatok tömörülnek össze, amelyekben egy roppant rész végtelenség van lerakódva, mely alatt alakok forognak végeslétszálaikkal, zsongásba vesző rendszertelenül rendszeres észjárásukkal, zajba temetkező forró kacajukkal és könnyű könnyeikkel. Embereket látunk felrajzani, kiknek hangja, akarata beleenyészik a torlódó tömegek örökkévalóságába, akik nem élnek, hanem leélik, eltöltik, ledolgozzák életüket: erőlködéssel, melynek eredménye nincs, reménykedéssel, melynek teljesülte nincs, bánattal, melynek jutalma nincs, örömmel, melynek gyökere nincs, szenvedéssel, melynek derülése nincs és lassú, szomorú elhalással, melynek talán gyógyírja sincs, vagy talán kétséges, lehetségtelenül lehetséges. Borostás arcuk konyul, halovány sápadt dermedéssel összehúzódik a Mindenség határtalanságának nyomásában, lerobogják zörögve fonalukat, hogy robot-hivatásukat elvégezve, pompázó ravatal nélkül összeomoljanak, hogy nyom nélkül maradandó értékek létrehozatala nélkül egyesüljenek, összeolvadjanak az alkotó természettel...

□ Ezeknek arcában látjuk mi a parasztokat és gondolatainkból való felrebbenésünkör azt találjuk, hogy az író is ezeket szemlélte, ezekből akart meríteni, ezekkel akart foglalkozni. De az akarás csak akarás maradt. Előtte lebegő képeit nem tudta érzékelőleg lerögzíteni, kísérleteit sikertelenség követte nyomon. A szerző parasztjai nem parasztok, sőt még nem is emberek, a rájuk akasztott címek minden oldalról megtámadhatók. Az öreg Szujkot nem hisszük oly önzőnek, zsugorinak, Sándort nem látjuk oly tehetetlennek s egyenes önparancsnéklüinek és ipját nem szemléljük oly önfeláldozónak, jó érzésűnek, mint a hogy ezeket a vonásokat beszédükkel cégerül aggatják egymásra. Meglapuló, vashurokkal békóba vert árnyképek ezek, vérük melegét sehol sem érezzük, cselekedeteiket nem igazolhatjuk, mert nem bizunk bennük, mert visszhangot nem vernek lelkünkben, mert magukkal nem ragadnak. Különböző utakon haladunk, rászögezzük

tekintetünket az imbolygó alakokra, de működésük érdeklődéstkelő feszültségének hiánya nem bír lenyűgözve tartani. Rájuk pillantunk, de nézésünkbe energiát kell öntenünk és midőn egyszer-kétszer önfeladt túlnézéssel a formátlan formásságokon által kalandozunk, önkéntelenül domborodik ki bennünk a darab elítélése.

PAUL BOURGET: LE TRIBUN.

□ Paul Bourget . . . nevének ejtésekor hatalmasan erőteljes, mély csengésű, viharzenés akkord pendül meg idegzetünk együttrezgő húrrendszerén. Kavargóképzetek merülnek fel görögve a tudat szunnyadóan mámoros, félhomályú világából és özönlő kóválygásuk kéregszíneiből a nagyalkotó, színig-vérig művész lényege árnyolódik meg bennünk. Mélyenjáró gondolkodást, befelé való élest tükröző, átható, felszabadító tekintetű arcra mögött az örökkévalósággal egybehangelődött plain-air lehellete lobog. Az a teli nap, amelynek erében duzzadó élet feszül, amely mindig merev, de egyben mindig rugalmas, amely mindig régi, de egyben mindig új, amely mindig szabályos, de egyben a végtelenségtől végtelenségig szabálytalan. Valami kiélezett éltelenség, valami meghatározott határozatlanság terjeng lebegve ebben a ragyogó világosságú levegőben, valami megnevezhetetlenül rejtélyes, olyan mint maga a teremtető természet, amely csattanó előpattanásra ébredszik.

□ És mindez lágy szelidséggel ömlik vajudó formáiba s lüktető elevenséggel érzékelődik meg művészetében. A keretek rugékonnyan engedelmesskednek keze hajlásának s a megnyilvánulás lélekigható, felszabaduló. Nem ír végletekbe meredő szertelen számított-sággal grande-machine-okat, mint egyik másik mellette előkorhadó értékű író társa, de nem tekint el néma szótlanossággal, ráhibázás nélkül a latolgatás egységei fölött sem. Élet, nyilallóan érzékeny, színesen sajgó élet vedlik ki a „Le Tribun”-ben a haloványan kemény kéregből, amely mélykörű, komoly és ellenállhatatlan, mint a természet lényegességének nyers, de vadszerűségében csodálatos melódiája.

□ Korunk örvénylő forgatagának emberei robogják benne előretörő, gátot nem ismerő, kufárkodó ösvényüket. Nem a princess-lointaine-ek nyugodtsággal várakozó alakjai ezek, hanem a horpadásig munkás, zörögve csilingelő, hirtelen lélegzetű dolgozása. A népszónok és túlnéző élethazugságokban kavargó környezete forrongó eszmeáramlatok lázában kering. Teóriákat hirdetnek. Tavaszt, társadalmi megújítást, amely izgató teljességével minden tért áthat, amely áramá-

val magához szorítja a szabad szerelmet, megreformálja a házasságot és birtokába veti a jegecesen tompuló lelkű apátlan gyermeket. De mindez kongó keménységekbe ütközik már az első kibontakozásnál: a tribun maga, minden elmélete dacára, szerető férj, kiváló családfő, kinek sötét lélekhalálát pezsgí meg saját hivatástételének valósulása. Mert midőn egy világosságfakadás zománcú napon rájön arra, hogy tulajdon fia pénzszerényében teorémáját gyakorolja s egy barátja feleségével viszonya van, megínog a beváltás szemléletén s bár az első pillanatban Brutusként akarja gyermekét kiszolgáltatni, a másodikban már megtörik, átfogja a dolog jelentőségét, megrokskad, összeesik s belsejében összeomlik.

□ Az elvek tragédiáját érezzük benne. Ezeket talán gondolkodás restségünk miatt hosszabb rövidebb fontolgatás után aggatjuk elénk, a habzó helyzetek méreteihez nem mérlegeljük eléggé és öngátlásunk határozata megtermi következményeit. A társadalmi principium összekap az egyénivel, a kollektivitás irányhúrja az individuálitásával, az általánosé a családszíneinek alaphangjával és a lég simára van kovácsolva, hogy a feketeségbe vesszen. Drámájának időpillanatában az első rezgés hullámaira az utolsó játszik kíséret-visszhangot, a lelkek életre ébredésére a halálzene ver takust és kezdő lehellésük a természetesség helyességével egyben a végső is. Létnyekergésük egyben a végük is, az időt absztrahálva, fejlődésük látásfortély: drámai régiókba rebbenés, mely bukásra csirázza az alattuk repedező talajt. Drámájának emberei, mint magáé az eleven életé, rég nem élnek már mielőtt meghalnak, olvastam nem régen egy ciradás rokokó hidon.

□ A lét csúcspontjainak, véghatárainak formákba vetése az ő művészeté és teremtvényeinek világa, a természet világa, a minden idők világa. A halottgyökerű szavak lelket, testet öltenek, egészségeset, teljeset és pompázót, amelyek csodálatos voltukkal joggal sugározzák alkotójukra, Bourget Paulra visszfényük a finomizlésű Doumic szavait: *une vie active commence a germer par la maine de cet homme*, mert nagysága legerősebb domborodásával ebben nyilatkozik meg.

MÓRICZ ZSIGMOND: FALU.

□ A művészetek éleződő formálódásainak örökös, egyedüli mozgatója a tévedésgyökerű illúzió. Minden időnek szükségképpen adaléka ez, mely kiirthatatlanságában a szakadatlanul végtelenbe hulló koroknak cselekvés készségét szüli. Félrelépés, hibáztatás, bizonyos modern értelemben vett ideálok nélkül, folytonos egyenességgel, igazsággal telített egyetemes térben

fekete tespedés lebegne, látszat-csalódás nélkül szörnyet halna a fejlődés, teremtdés nélkül temetve lenne a tökéletesedés.

□ Ezért szemlélem szeretettel a kezdetlegességben kavargó műveket, mert ezek foganják éhségük csillapíthatatlan kinjában a nagy, elhatározó, érték-gazdag alkotásokat. Ennek az írónak hatalmas útfokokat, érdességtépő, élénkké csiszoló sikertelenségeket kellett küzdelmesen meghágnia, verejtékkel, izgalommal, reszketéssel kellett építkeznie, hogy beomlott romhalmazán a talpkövek aljáról előbuknasson a Sáraranyt, a Sári birót és a Falút. Első novellacsomója óta, kiéleződött, burkát megtagadta a látása, lélekighatóvá, felszabadi-tová, pompázóvá változott, mint a kendőzetlen természet szüziesen érintetlen eredetisége. Meghódította a formákat, rugalmassá tette merev kereteiket, amelyek lekötve lágyan engedelmesskednek keze graciózus lendítésének.

□ És eljött hozzá az Élet s az örökkévalóság végtelenségébe vesző pillantásával világokat, lelkeket oltott érzékeibe. És az író teremteni kezdett, embereket lehellel, színjátész idegzettel, lázasan forró vérkeringéssel és sajgóan nyilalló érzésekkel. Rátapintott a lélekbonvadalmak léterére és a messze, viharos, zürzavaros rendezetlenségek, egyenesen rendezett, mélygyökerű szavakba öltözve, szabályos pendítéssel patantak ki elméjének feszülő húrrendszerén. Bogozódó rejtelmek oldódtak meg általa és ő belsejének ösztökélésétől vezetve ment, haladt, látta a régieket újszerűen és tollával megfiatalította, rajzásukat egyenesen és érzékeivel kisimitotta, megfrissítette és kiegyengette, mint a Világléte simítja végig gyűrődöttségében minden életre szökkenéssel természetének ama mindennapiságát, amelyet Embernek neveznek.

□ És elment a falúba látni és az hallgatag engedékenységgel tárta fel mélységekben vonagló lényegét. Nem vonakodott, nem titkolódzott rejtelmeinek nyilvánítása miatt, mert érezte, hogy vérig értelem-ember kérleli fátyla fellebbentésére. Egyenes, átláthatóan szépítgetés nélküli őszinteséggel adta át magát: üdeségével, izteljes nyersségével, elmaradt együgyűségével, állhatatos megátalkodottságával, lappangó hazugságával és forrongó szenvedélyeivel. És megérzékítette a falút. Elénketette a szintiszta képekben fiatalságában gyötrődő tanítót, aki elszédítette a kovács tapasztalatlan leányát. Az asszonnyá tett nő öngyilkos akar lenni és most mindenki az ő esetéről beszél. Szomszédai saját házába gyülekezve érdeklődnek álcázott gúnycacajukkal a részletek iránt, midőn a küszöbön megjelenik az erősmarkú kovács és reszkező gerje-

delmében egyetlen kegyetlen szorítással véget vet a szerelem-szertelenség áldozata életének.

□ Elvezet kellemesen bájos hangjával egy parasztpár családi világába, melyben a civakodás és békülés, harag és mosolygás, derülés és halovány homályosság a boldogság jólétévé hangolódik. Egy dühös pilanatban szét akarnak válni, a törvényes formák szerint, bírósággal, ügyvéddel dolgoznak, egész csekély felcseperedettségük, egész gazdaságuk rámeleg, de az idő kiegyenlítődést teremt: mikorára kihirdetésre kerül a végzés, örömtelt lélekkel, megelégedéstől áradó szívvel élnek együtt.

□ Bemutatja lágy karonfogásával öreg tiszteletesét, ki egy Schumacherből vett beszédével, melyben szónokiasságának teljével hangoztatta, hogy „minden házasság szeretéses kötelékének van ürmösoldala is, de mindamellett az asszonynak férje oldalán a helye”, egészen fölka-varta környezetének szabályosan lélegző életét. Nagy egyesülési akarások, nagy szétrebbenő elválások fojtódó óhajai nyilvánulnak nyomán, saját felesége is háborog, de a körülmények békéltető fordulta csendesítőleg hat a viharzásra és a lassú, komoly hullámváltozások eredeti medrükbe, régi vonaluk színezetébe kergetik a zendülő érzéseket...

□ És evvel az író megállott. Arisztokratizmust nélkülöző fejbólintással fordult felénk és lelke tartalmas szótlan-ságával kérdezte, hogy helyes uton halad-e, hogy elérte-e célját, mert csak lelkükön keresztül nyugtathatja meg a magát. És mi értékeltük, talán teljes sikerének pillantásával. Talán nem is egészen azt értékeltük, amit láttunk, hanem amit átélésünk alatt éreztünk, a gondolkodó bölcseséget, az átható látású igazságokat. Mert, ha felsoroljuk, hogy az első képbe bele kellett volna kerítenie magát a szerelmet, hogy a másodikat erősebb lendítéssel kellett volna kiragadni a dialógizált novella keretének levegőjéből, hogy a harmadikat, mint zsánerképet kissé széttolódva elrajzolta, a legszigorúbb boncolás alig szemmel látható eredményét vetjük pellengére, mely letompítva törpül el az egésznek nagyszerű kiválóságai mellett. A l'art pour l'art tételét gyakorolja ő embereivel, beszéde kedves, természetes termékenyítő és szemlélkedést, reflexiókat keltő.

BERNSTEIN HENRY: UTÁNAM.

□ A „Maison de Molière” kitagadta Bernsteint. De a Voleur, a Rafale és a Baccarat nyughatatlan lelkű írója tovább próbálkozott. És eljött hozzánk, a kipróbáltjaihoz, mert lelkével az övéhez közelebb helyezkedő állapotunk helyzetait átismerte. Szellemének va-

Streller Károly rézkarcra után

HERZOG GÉZA EX LIBRISE

lami különös nüansza nyilvánul meg ebben, amely nehézkedésének teljével hangsúlyozza a helyesen számító átlátást és a mesterien ügyes fortélyosságot. Gondolkodásának alaptényezője, műveinek fődomborulata csap ki ebben forrongó kohójából, amely drámáiban mindig szabatossgal dolgozik és meredeken technikázó architektúrájának teremtményévé lett. Örökös szédületességek, irtózatossan gyors rohanások, izgatóan hirtelen történések kavarnak pontos színszerűséggel bennük és hihetetlenül merész lendüléseikkel alakulnak alkotójuk lerakódó jellemvonásává.

□ Vannak darabok, melyeknél az irodalomművészeti szempontok az irányadók, és vannak olyanok, melyeknél a megkapás, a megragadás, a szórakoztatás művészetét kell tekintetbe venni és Bernstein darabjai ez utóbbiakhoz csoportosulnak. Értékei ezen a vonalon bontakoznak ki, abszolút mértékekkel nem szabad őt bírálni, hanem célját kell tekinteni és eredményét boncolgatni. A legkülönbözőbb rendszerű idegzetek szálaikat akarja rezonálásra bírni, minden egyes vele foglalkozónak agyában izgatóan izzó hatást akar kivívni és megoldásával keresése sikerteljes kielégülésre talál. Legértékesebb értelmiségű emberek vannak és művész az olyan is, ki bármilyen mivoltában is mindnyájuk lélek-billentőin játszani tud, szerettem lehangoltan egy régebbi darabjánál mondogatni. Erős egyénisége az. Après moi-ban sem szakadozott meg, nem engedett és nem emelkedett felszínének fokozatain. Magával hozta foltjait és világosságait, simaságait és zuhanós zökkenéseit egyaránt. Szoros szerkezet, erősen szilárdított rugógépezet, következetességgel működő belső alkat, életszerűen beállított külső nyilvánulás, érdeklődést megpattantó duzzadásig feszítő cselekmény szövődik izgató fonadékká benne. A klasszikusok tételének formáját: a hely, cselekmény s időegységét általánosságban ragaszkodólag markolja meg és ennek sikeres belegyűrásával kompozíciójának értékét sokban megnövelte. Olyan a jelen műve, mint egy régiesen-ódon görög templom épülete, melynek roskadozó falai mögött mai differenciálódott érzésű alakcsoporthoz vonul meg egy pillanatra, a maga rút nagyritartásával, hiú elszántságával, forró élvezetvágyával, bűnös kacajával egyetemben.

□ Emberei ilyen környezetből kerülnek elének és látukra gyakran saját körülmény-helyzeteink viharzásának képére emlékezünk. Lengeteg, léha, határozatlanul hirtelenkedő alakok ezek, kik között csak egy pillanatra komolykodik elütőleg társaságuknak középpontja: Bourgade Guillame, a petróleum király. Becsületes munkával halmozta össze vagyonát, mindenki tiszteli, de a

felesége, a fiatalosan bájos Irén nem tud betelni vele s mint barátnőinek legtöbbje titokban érzéseivel a „harmadik”, izgatóbb voltában edesebb, jármába kerül. Nem tudja magát csábítójának ifjú hévvel ölelő, izzó szorításából kiragadni, bármennyire is lebeg előtte féltékenyen féltő, érte verejtékező férjének arca és teljes odaadásával, végzetes felszínességével megteremti a bonyodalmak csiráját. Túlforrt viszonya kiderül és vele nyomban lepattog férjének álcája is, megvilágosodik, hogy hűtlenül kezelt pénzeket, hogy barátjainak vagyona elkallódott kezén, hogy sikkasztó, hogy tisztességes jómódja csupán a felület külostjain húzódtott.

□ És most póre valóságukban állanak egymással szemben az erényéről zuhant nő, kinek férjéhez való vonzódása nem annyira a szerelem, mint az ura becsületeségének alapjaira épült és a nagyritartottságáról le-cibált férfi, kinek felesége jelleme tekintetében még csak távoli gyanuja se volt. És az asszonynak választania kell szeretője vagy férje között: egyiküknek örökre el kell távoznia. Kéznyújtásában egy pillanatra meg-inog, habozik, küzd, de végre elhatározó döntésével reszkesdve hajtja jobbát férjének remegő tenyerébe és szép, elhaló, balgaság-marta hangján, forró, zúzos nedvességgel szemei körül mondja: „Ha akarsz egy megtört lelkű asszonyt, egy vihartépett, de javulást ígérő nőt, ime itt vagyok.”

□ A férj örömmel zárja karjai közé és evvel a bonyodalmak elsímúlnak s a függönyök legördülnek. Fürkésző vizsgálódással tekintünk körül és a nagy történések fokozott feszültségének hatását észleljük. Lelkesedéssel beszélnek róla, mert bár megkinozta, mégis lenge fárasztóságnélküliségével elragadta és magával vonzotta embereit. Egészének zsivajos ringés-sát, szórakozást keltő voltát dicsérik, nem igazolják sem helyeslőleg, sem helytelenítőleg egyik alakjának cselekvéseit sem, mert darabjának egyedeiben rokonszenvűnkem nem igen tudta kiérdemelni. Erejükkel kegyetlen, lebukásukban tévelygő, bárdolatlan jellemű egyének ezek, kiknek dolgai érdekelnek összességükben, de egyesük inkább visszatetszésünkkel, mint mellette hangzásunkkal találkozik.

□ Valami hiányzik belőlük: iszonyatos öntudatosságuk, ellenállhatatlan anyagiasságuk letompítja lelküket, lesorvasztja érzéseiket. Ravaszságba vesző gondolkodásuk mögött folyton fénylik a rángató fonál, mely mozgatja és izgatja lépteik rengését. Pontosságuk és szabályosan szabatos összjátékuk megkérdőjelezi viszonylataik lehetőségét, de a bukás forró realitásától izzó levegője elnémítólag, teljesen elsímitólag lehűti a ziháló hitetlenségeket.

□ Csak cégére miatt perlekedünk még egy pillanatra, mert jellemző értelmét nem érezzük ki hullámzó forrongással korbácsolt soraiból. De körültekintvén hatalmas port verő hatásán átértjük ezt is, hiven tükrözi lelkünk izgalmas kilendülései mesterének képét, mert átlátó előrelátásában bizonyára átfogta saját végzetét is, midőn műve címének rögzítésekor XIV. Lajos nevezetes mondására gondolt: „Après moi le déluge”!

□ Még ebben sem tagadta meg magát. Sikere is méltó volt hozzá: zajos, z sivajos, bernsteiniesen balga. Nem várt többet, nem várt irodalmilag nagyobbát és kapott érdeme szerint. Tömegek zsibongó hódolatát akarta

kivívni, kiküzdötte, tömegek vezetik őt előre, melyeknek darabosságain szuggesztív erővel, virtuózan tud feloldóan bugyborékoló rezonantiát perregtetni, tömegek emelik őt vállukra, amelyeknek esiszoltalandurványosságából lihegő érzéseket tud előcsiholni és tömegek feszülő erejével karöltve fog e művével bizonyára Bernstein valamikor diadalmasan bevonulni, ha nem is a „Maison de Molière”-be, amely kegyetlenül kitagadta, hanem hazájának más, fényes, színes, embereknek, koroknak és világoknak megjelenítésére épült palotáiba.

MUNKÁCSY SÁNDOR.

Horváth Ödön linoleumvágása után

A „KULTURA” UTCAI FALRAGASZA

(Eredeti kétszínű nyomásban, a kiadó cég nyomdájából)